

պէտք էր դար. ցոյց տրուեցաւ նպատակը, յաղթահարուելիք դժուարութիւններուն հետ. կը մնայ հիմակ ցուցնել թէ ի՞նչ պէնքեր ունէր Յիսուս իր տրամադրութեան ներքեւ, հաստատելու համար այս աշխարհի վրայ իր Թագաւորութիւնը:

Ժ. Պ.

ԱՌԱՊ ՏՕՆԵՐ(*)

ՊԵՏՐՈՍ

Ամենէն աղուոր տիպարը վառվռուն և միամիտ հաւատքի այն անոյշ եղբորութեան, զոր Յիսուսի անձն ու խօսքը առաջին վայրկեանէն յառաջ բերին իր շրջապատին մէջ: Իր հոգիին ամենէն տիրական երեսն է սիրտը, որ որչափ շուտով կը պղտորուի չիտթ պատահարէ մը, նոյնքան արագ կը պայծառանայ փոքրիկ նշնշով մը. վասնզի իսպառ զերծ է իր խառնուածքը յետին միտքի մաղձէն: Ինք առաջինը եղաւ որ խոստովանեցաւ Յիսուսի մեսիայութիւնը. բայց ատոր համար Փրկչին ջերմ գնահատանքին արժանանալէն քիչ վերջն էր որ իր վրայ հրաւիրեց անոր խիստ կշտամբանքը, իբրեւ մէկը՝ որ մարդկային հաշիւներէ կը տարուէր: Ինքն էր որ, մատնութեան գիշերը, անձնուիրութեան խիզախ շարժումով մը՝ սուր քաշեց ի պաշտպանութիւն իր վարդապետին, զոր սակայն ընդհուպ պիտի ուրանար, տկար աղջկան մը հարցումէն շուարելով: Այնպէս որ կը փորձուի մարդ խորհելու թէ գայթակման այդպէս ընդունակ իր բնաւորութեան դէմ անոր սրտին մէջ զգուշարար ազդարարութեան մը զգացումը դնելու համար էր արդեօք որ Տէրը օր մը վիւմ կոչած էր զինքը: Այո կամ ոչ, բացորոշ է թէ Բեթսայիդացի այս փորձ ձկնորսը, Յիսուսի առաջին կանչումներէն մին, աշխարհն ու կեանքը ճանչցած, ընտանիքի տէր ու տարեց մարդ մըն էր արդէն, երբ

հետեւեցաւ Փրկչին. և ոչ միայն իր համարձակ նկարագրին համար սիրուեցաւ Յիսուսէ, այլ և այդ պատճառաւ նաև ուշագրաւ զիրք մը ունեցաւ միշտ առաքելական խումբին մէջ: Կախառնառումի մէջ, իր առաջին քարոզէն և հըրաշքէն ետքը, անո՛ր տունը հիւրընկալուեցաւ Գրիստոս. ամենուրեք է անոր անունը, ու միշտ առաքելական ցանկերուն գլուխը, ինչ որ, անտարակոյս, հասկընալի հանգամանքներու հետեանքով եղած առաջնութիւն մը միայն կը ցուցնէ: Իսկ «ի վերայ այդի վիմի և այլն» խօսքը, անոր մէջ տեսնուի՝ իսկ տկարակութիւն կա՛մ իր անձին, ինչպէս կ'ընդունին կաթոլիկները, և կա՛մ իր դաւանութեան, ինչպէս կը նըկատեն միւս հին և նոր եկեղեցիները, չ'օրինականացնեն բնաւ գերիշխանութեան տեսակէտով իր յաջորդներուն տաժած յաւակնութիւնները: Այդպիսի իմաստ մը պարզապէս անհեթեթութիւն պիտի ըլլար Աւետարանին մէջ, Մտթ. ԺԸ. 18, Ի. 25-28, ԻԳ. 8-12 համարներէն վերջը:

Սոսկ առաջաւորութեան այդ գիրքին մէջ է որ կը տեսնենք միշտ զինքը, Գրիստոսի յարութեան առաւօտուն, երբ զայն հաստատող առաջիններէն մին կ'ըլլայ Յովհաննու հետ, և անմիջապէս յետոյ, երբ Յարուցեալը իրեն կ'երևի նախ ըստ Պօղոսի (Ա. Կրնթ. ԺԵ. 5). ապա Տիրերական ծովու ափին, ուր Յիսուս իր ամենէն սրտագրաւ երևումներէն մէկուն մէջ՝ անոր երիցս ուրացումին բիծը կը սրբէ սիրոյ երեք հարցումներով, ու կը վերահաստատէ զայն իր առաքելական պաշտօնին մէջ, իր նահատակութիւնն ալ նախագուշակելով. յետոյ Պենտէկոստէի առտուան իր պատգամային քարոզութեամբը. Տաճարին Սոլոմոնեան սրահին մէջ և քահանայապետին առեանը իր պարզած վեհ կեցուածքովը, Անանիայի և Սափիրայի տաւամիւն մէջ իր կտրուկ և աննկնդ ընթացքովը, արևական հաւատքի և անկեղծ խօսքի ու գործի նոյն կտրիճ մարդը միշտ, որ անվեհեր քաջութեամբ կը վազէ Սամարիա, Պաղեստինի ծովեզերքը և մինչև Փիւնիկէ. Լիւդի մէջ Ենէան բժշկելով, Յոպպէի մէջ Այծեմնիկը յարուցանելով, ամէն տեղ աւետարանելով, կեսարիոյ մէջ հռովմայեցի հարիւրապետը մկրտելով՝ ազդեցութեանը

(*) Նախընթացը տեսնել Սիոնի ցախող սպիտակ վերջին բիւնի մէջ:

տակ խորհրդաւոր տեսիլքի մը, որ եկեղեցւոյ ճակատագրին և իր խակ ապագային համար պիտի ունենար մեծ նշանակութիւն մը: Բոլոր առաքեալներուն մէջ ինքն էր նախ որ խոյացաւ զէպի անծանօթ ուղիներ, որոնց վրայէն յետոյ ուրիշներ աւելի հեռու պիտի երթային: Նախնական եկեղեցւոյ մէջ, մինչև Պօղոսի ասպարէզ իջնելը, ինքն էր նախաձեռնութեան ոգին: Ու այն ջերմ խանդավառութիւնը, զոր իրեն պատճառեց, ըստ տեղեկութեան իսկ Պօղոսի (Գաղ. Բ. Գ.) այս վերջինին և Բառնաբաթի ջանքերով քրիստոնէական քարոզութեան հեթանոսաց մէջ կատարած յառաջդիմութեան լուրը, կը ցուցնէ լայնախոհ կեցուածքը, զոր առաջին վայրկեանէն ունեցած էր ինք անշուշտ Աւետարանի տարածման միջոցներուն մասին: Այդ տեսակէտով անիկա թերևս ունեցած ըլլայ մերթ ընդ մերթ տատամսումի վայրկեաններ՝ ընդ մէջ հակընդդէմ ազդեցութեանց Յակոբոսի և Պօղոսի, որոնք իրմէ աւելի ամուր նկարագիր ունէին անտարակոյս. զոր օրինակ, Անտիօք երթալէն վերջ սկսաւ հոն աղատօրէն ուտել և ազապի սեղան նստիլ հեթանոս ծագումով քրիստոնէից հետ, ու երբ Յակոբոսի պատգամաւորները հասան՝ իսկոյն հրէամիտներու կողմը բռնեց: Բայց այդ առթիւ Պօղոսի շատ բռնուն արտայայտութենէն իսկ կարելի է մականբերել թէ Պետրոսի հայեացքն ու վարմունքը այդ մասին՝ ո՛րքան ազատական եղած էին ի սկզբան: Այդ կարեւոր հարցին նկատմամբ մերթ այս և մերթ այն կերպ միտումը պարզող իր ընթացքը աւելի ուղիղ պիտի ըլլար վերագրել ոչ թէ յեղիւզուի նկարագրի կամ զգուշաւոր հնարամտութեանց, այլ աւելի սա իրողութեան թէ առաքեալին միտքը շարունակ աշխատութեան մէջ էր այդ մասին, և կարծիքի փոփոխութիւն թուած այդ վիճակները աւելի հանգրուաններն էին, որոնցմէ կ'անցնէր իր մտածողութիւնը՝ յանգնելու համար վերջնական եզրակացութեան մը: Կարելի չէ անշուշտ ճշդել թէ ի՞նչ էր այդ եզրակացութեան բուն ձևը. բայց նկատի առնելով Պօղոսի այնքան հաշտ ոգեով ակնարկելը այդ գաղափարին համախոհներու կեփայեան կոչուած խումբին (Ա. Կոր. Գ.

10-15, 22 և Գ. 6), անարդար պիտի չըլլար թերևս մտածել թէ յառաջդիմականութեան խաղաղ թափանցումի կերպ մը միայն պէտք է եղած ըլլայ ան: Ա. Կրնթ. այդ թուղթէն է որ կը հասկնանք թէ Պետրոս Պաղեստինէն յուրս ելած է և առաքելական գործունէութեան սկսած է արտասահմանի մէջ:

Այդ կէտէն անդին ա'լ կ'անյայտանայ իր ճանապարհագիծը Ս. Գրոց պատմութեան մէջ. անոր մասին կը խօսին սուրբ հարց գրականութեան պահած աւանդութիւնը և քանի մը առասպելախառն գրւածքներ, որոնց ամենէն ուշագրաւն է Գործք Պետրոսի եւ Պօղոսի կոչուածը, որ կը ձգտի մասնաւորապէս հաստատել թէ երկու գլխաւոր առաքեալները միասին գտնուած են ի Հռովմ, միասին հաստատած են Հռովմէական եկեղեցին, և միանոյն օրը նահատակուած են հոն, Ներոնի վերջին տարիներուն:

Երկար պիտի ըլլար խօսիլ հոս ուղղակի այդ խնդրէն ծնած այն հարցին վերայ թէ Պետրոս իրապէս զայցած է Հռովմ թէ ոչ. ինչ որ ալ լինի ժխտական քննողատութեան խօսքն այս մասին, զժուար պիտի ըլլար բացորոշապէս մերժել եկեղեցական ամենահին և դարաւոր անխախտ աւանդութիւն մը այս մասին, զոր կը թուին հաստատել նաև ոչ միայն հայրախօսական և հնախօսական ապացոյցներ, այլ նաև նոյնիսկ Նոր Կտակարանի բնագրական ինչ ինչ մատնանշումներ: Պետրոսի նման նուիրուած անձ մը, որուն մեծագոյն մտազբաղումը պէտք է եղած ըլլայ քրիստոնէութեան մշտական ամրապնդումին հարցը, և որ կանուխ հասկցած պիտի ըլլար անշուշտ թէ Հռովմէական կայսրութիւնը, իրրե պետական մեծագոյն կազմակերպութիւն, ինքնաբերաբար ի՞նչ կարեւոր դեր պիտի կատարէր Աւետարանի ծաւալման գործին մէջ, պիտի չկարենար զանց ընել զայն իր կեդրոնին մէջ իսկ ճանչցած ըլլալու և հոն ապրող իր համարիւն և համակրօն հասարակութեան հետ անձնապէս շփման մէջ մտնելու իղձը: Որոգիւնէս, որ, ըստ Եւսեբիոսի, Պետրոսի Հռովմ զացած լինելը ընդունողներէն մին է, կ'աւանդէ թէ, երբ հոն անոր իրրե մահապատիժ տնօրինուեցաւ իր քա-

բողոքած խաչը, Յիսուսի նմանած չլլալու համար անկաթ թախանձարար խնդրեց եւ ընդունել տուաւ որ գլխիվայր խաչեն զինքը:

Գործք Պետրոսի եւ Պողոսի գրեւածքը, ժողովրդական դարձած պիտի մը աւելցնելով այդ պատկերին վրայ, կը պատմէ թէ առաքեալը, վախճալով տանջանքէն, երբ կը փախչէր դէպի Ապիլենեան պողոտան, Յիսուս հանդիպեցաւ իրեն. «Յո՞Տէր», ուր կ'երթաս, Տէր իմ, հարցուց իրեն Պետրոս:

— «Կ'երթամ քու տեղդ խաչուիլ» պատասխանեց Յիսուս անոր. ու առաքեալին խիղճը ընդմիջաւ լուսաւորուեցաւ իր կոչումին զգացումով:

Այս մանրագէպը, որ կերպով մը կըրկնեւելոյթն է Դ. Աւետարանին ծայրը դըրեւած Պետրոսի ուրացումի եւ վերականգնումի տեսարանին, կը ցուցնէ թէ հին եկեղեցւոյ կամ նախագոյն քրիստոնէութեան մէջ Պետրոս միշտ նկատուեցաւ հաւատքի եւ տառամտումի, զիւցողական եւ գեղեկոտ մարդը միանգամայն, նկարագրի՝ զոր անոր վրայ սկիզբէն ցոյց տուած էին Աւետարանները: Բոլոր առաքեալներուն մէջէն ինքը չէր թերեւս որ պիտի կարծուէր թէ պիտի կարենայ ըլլալ ան, որուն եկեղեցւոյ պատմութիւնը յետոյ պիտի ընծայէր մեծագոյն դերը. այնուամենայնիւ բոլորովին տարբեր եղաւ իրականութիւնը. ինչպէս իր դէմքը՝ Աւետարանի, նոյնպէս եւ իր յանձնարարութիւնը քրիստոնէութեան համար եղաւ մեծագոյն սատարներէն մին՝ Աստուծոյ թագաւորութեան գործը երկրի վրայ կազմակերպելու աշխատութեան մէջ:

ՊՕՂՈՍ

Ոչ միայն իր գործունէութեամբ, այլ նաեւ ինքնատպութեամբը եւ մտածումին կորովով՝ մեծագոյն դէմքը առաքեալներուն շարքին մէջ: Այս տիտղոսը, զոր երբեք վարանքով չկրեց ինքը՝ հակառակ զՔրիստոս անձամբ ճանչցած չըլլալուն, լիազոյն սիրով եւ վստահութեամբ կամեցան միշտ անոր՝ իր պաշտօնակիցները եւ բոլոր ժամանակաց Քրիստոնէութիւնը. վասն զի այն գաղափարը՝ թէ Դամասկոսի ճամ-

բուն վրայ պատահած դարձի հրաշքին մէջ իրապէս Աստուծոյ կամքն էր որ յայտնուած էր՝ մոլեռանդ փարիսեցիէն դուրս բերելու համար ճշմարտութեան ընտիր գործիք մը, ամենուն համոզումը եղաւ միշտ: Աստիկա իրականութիւն մըն էր նաեւ իրեն համար, թէ՛ իր խղճին այսինքն իր հաւատքին առջեւ, եւ թէ՛ իր կեանքին մէջ, ուր ամէն օր նոր փորձագութեան մը լոյսը միշտ աւելի կ'ամրապնդէր զինքը իր այդ ըմբռնումին մէջ:

Պողոս քրիստոնէութեան ամենէն մեծ եւ արդիւնաւոր գործիչն է՝ յետ Քրիստոսի. ու այսչափ միայն: Անոնք որ կը ձգտին մտածել թէ նա՛ է քրիստոնէական եկեղեցւոյ հիմնադիրը, եւ թէ քրիստոնէութիւնը Քրիստոսէ վերջը պիտի չկարենար շարունակուիլ, եթէ չըլլար Պողոս, ծանրօրէն կը մեղանշեն քրիստոնէական ճշմարտութեան դէմ: Քրիստոսն է քրիստոնէական եկեղեցիին հիմնադիրը եւ քրիստոնէական միակ հոգի: Դա ճարտարապետը. ու, Պողոս, ինչպէս իր միւս առաքելակից ընկերները՝ որ եւ է չափով, անորմեծագոյն գործաւորը միայն եղաւ: Իր հոգին ամենէն ուժգին բողոքողը պիտի ըլլար հակառակ մտածութեան մը դէմ, որուն զիտումը ոչ այլ ինչ է ստուգիլ՝ եթէ ոչ պարպել քրիստոնէական գործին սթանշելիքը աստուածային գործութեան մը մեծութենէն, եւ նկատել տալ զայն արդիւնք աւելի մարդկային ջանացողութեան, ըստ այնմ հետեւաբանել տալու համար յետոյ անոր վախճանն ու ջնջումը. գաղափար՝ որուն դէմ ծառացում մըն է ամբողջ կեանքը Պողոսի, որ իր բովանդակ գործունէութեան մէջ ինքզինքը առաջնորդուած զգաց միշտ ու միայն Քրիստոսի խորհուրդէն, եւ որուն գոյութիւնը, Դամասկոսէն մինչեւ իր վերջին շունչը, քրիստոսայայտութեան (christotopie) անընդմիջեալ ախիւլքովը լուսաւորուեցաւ: Իր գլխաւոր գործը եղաւ ազատագրել Աւետարանը հրէութեան կապանքներէն, եւ մարդկութեան կրօնը դարձնել զայն: Ամենէն աւելի ինքն էր որ կրցաւ դուրս հանել զայն Պաղեստինի սահմաններէն, ու հռովմէական կայսրութեան բոլոր մեծ կեղերներու մէջ մտցնել զայն: Իր թուղթերովը, որոնք խորհրդածութեանց հրաշալիքներ են՝ Աւետարանի խորքին վրայ հիւսուած, իր հակաճառութիւններովը,

որոնք ռաբբիական տրամասացութեան ամենակորովի կիրարկութիւնն են յօգուտ քրիստոնէութեան փաստին, ինքն էր որ խորտակեց այն շղթաները՝ որոնցմով մովսիսական օրէնքն ու խորայէլի նախապաշարունակները կը կաշկանդէին քրիստոնէական միտքը. ու բոլորովին զտելով զայն իր էութեանը մէջ, անկախ աստուածաբանութեան մը տարազը հազցուց անոր:

Կիրիկեցի, այսինքն՝ որդի Տարսոն հաստատուած ուղղափառ հրէի մը, կը թուի պատանեկան հասակէն նոյն իսկ երուսողէմ փոխադրուած ըլլալ, փարիսեցիական զպրօցի մէջ կը թուելով՝ յետոյ եռանդուն ռաբբի մը դասնալու համար: Իր ուսուցիչն էր եղած Գամաղիէլ, ուղղամիտ և լայնախոհ մտաւորական մը, թո՛ւն ու հետեւողներէն Հիւրի, որ սկոլաստիկ աստուածաբանութեան ամենէն կարկառուն գէմքերէն էր եղած, զրութեան վերածելով մեկնաբանական այն կանոնները, որոնցմով լեցուն է Թալմուտը: Հոս, Հին Կտակարանի մեկնութեան այս նըրբարուեստ զպրօցին մէջ է որ Պօղոս գտաւ իր մտքին ամբողջ անունը: Դասական և յոյն կրթութիւնը անձանօթ մնաց իրեն: Թուրքիկոսի և Դեմոսթենէսի և իր ոհմբուն միջև մերձեցումներ ընկու ճիգը, զոր հորձեցին երբեմն գերման բանասէրներէն ոմանք, ընդունայն է բոլորովին: Նոյնպէս իր ճաներուն կամ գրուածքներուն մէջ յոյն մատենագիրներէ մէջբերուած քանի մը տեսցուածքները, զորս որ և է կերպով կրնար լսած ըլլալ, չեն կրնար հաստատել երբեք թէ յունարէն գիտէր նա: Անշուշտ բաական կը խօսէր այդ լեզուն. ինչպէս այն դարուն՝ հրեաներէն շատեր, բայց չէր կրնար գրել զայն. իր բուն լեզուն արամայերէնն էր, հաւանաբար իր թուրքերը կը զրուցագրէր քաղաքացիի մը միջոցաւ, որ կը թարգմանէր զանոնք յունարէնի. ան նոյն ատեն հաւանաբար կ'օգնէր նաև իրեն՝ կանոնաւորելու համար իր տրամաբանութեան կամ ներշնչումին ուժեղ ցայտքը: Ուստակրօն և խղճամիտ հրէի մը դաստիարակութիւնն էր ուրեմն որ ստացաւ Պօղոս իր մանկութենէն: Անտարակուսելի է այս կէտը. ամբողջ իր ասպարէզը, որուն շարունակութիւնը բոլորովին համապատասխան է ա-

նոր սկզբնաւորութեանը, զայս կը հաստատէ: Իր աստուածաբանութեան խորքը և տրամասացութեան և մեկնաբանութեան զարձակածքը անոր մէջ կը մատնանշեն ռաբբիական նախակրթութիւն մը: Դորձի եկած ռաբբի մըն է որ նորածին եկեղեցիին տուաւ իր առաջին աստուածաբանը: Աշակերտ Գամաղիէլի՝ բայց չէր ժառանգած իր վարժապետին թոյլատու ոգին: Պէտք չէ զարմանալ ատոր համար. ուրիշ խառնուածքի մարդ էր Պօղոս. չէր կրնար ըմբռնել թէ մարդկային միտքը կրնայ ընդգրկմանաւ աստուածային ճշմարտութեան. այդ պատճառաւ չէր հանգստիւր ընդդիմաբանութեան: Այս բանը իր մէջ ի սկզբան շինած էր թերեւ քիչ մը նեղսիրտ հոգիի վիճակ մը, զոր Աւետարանի շնորհը հետզհետէ ընդլայնեց և քաղցրացուց: Սուրբ Դիւրքը, սկիզբէն, իր խոկումներուն միակ նիւթը եղաւ. անոր բոլոր մասերը, օրէնք, մարգարէք, սրբագիրք (hagiographie) ծանօթ էին իրեն խորապէս. նոյնքան նաև երբայական կանոնէն արտաքոյ նկատուածները, զոր օր. Իմաստութեան գիրքը, և անվաւերականները նոյն իսկ, որոնցմէ հետքեր կան իր թուրքերուն մէջ: Յովսէպոսի պէս, աւելի եօթանասնից կանոնն էր որ կը գործածէր, թէև երբայական և անձանօթ չէր իրեն: Իսկ ռաբբիական մեթոտին ծալքը միշտ մնաց իր մտածողութեան մէջ: Այս մասին մինչև վերջը չափ չէր տարբերել իր վարժապետներէն, ու ինչ որ կ'առանձնաւորէր զայն, իր նկարագիրը, իր հոգին՝ իր կոշտմիտ լոյսովը նորահրաշ պայծառացած ներքին մարդն էր այն. ատով էր որ հին ձևին մէջ կրնար պահել նոր զօրութիւնը. ատով էր որ այնքան տարադէմ եզրեր, հակասութիւններ ըստ ինքեան, ամրապինդ դաշնաւորումի վիճակներ միայն կը շինէին իր մէջ. ինչպէս եռանդի ջերմութիւն և շիտակութիւն, տրամասացութեան ոյժ եւ միսթիքական ներշնչում, զորձնական միտքի կորով և ձգտում մտաքանչութեան և հայեցողութեան, ու այս ամենէն աւելի՝ ֆիզիքական զաղփաղփուն կազմուածքի մը և զիւցաղնական հոգիի մը հակադասութիւնը: Փոքրիկ մարմինով այդ մարդը, որուն՝ Լիւստրացիները, իրենց երեւակայութեան մէջ արամազգակերպ ճոխացած

Բառնարասին քով, հազիւ Մէրգիւրի ճշգրտման ձեւը կը կամենային, և զոր Պողոս ու Թեկղի հին անվաւերականին վիպասանը կը նկարագրէ «ամերուք հասակով, ճաշատ, սրունքները քիչ մը ծուռ, կցայտն և կորաքիթ» անձ մը, և որ ինքն իսկ իր թուղթերուն մէջ յաճախ կ'ակնարկէ զինքը չարչարող և իր գործունէութիւնը յաճախ դժուարութեան ենթարկող մարմնական խօթութեան մը, զոր՝ հաւատքի և սիրոյ համբուրելի հոգեվիճակով մը՝ հպարտութենէ զինքը զգուշացնելու համար Աստուծոյ իր մէջը հեղուած բարի ներգործութիւն մը միայն կ'ուզէ նկատել, երբեմն ջղածական հորձքերէ տարուած այս մարդը՝ որուն սրտին զարկը կը լսուի ընդմիջտ իր գրչին ներքեւ, իր բովանդակ հոգիովը Աւետարանն էր ինքնին, ճշմարտութեան և սիրոյ յաւերժական գանձը՝ խնկեղէն անօթի մը մէջ գրուած:

Այդ Աւետարանն էր որ իր սիրտը, աւելի քան երեսուն տարիներ գերազանց սիրոյ և քաջութեան անսպառ կորովով շրջեցուց հոգովմէական կայսրութեան պարունակին մէջ, իր ժամանակի քաղաքակիրթ աշխարհի բոլոր մարդերուն մէջ: Իր այդ Աւետարանը, («Աւետարան իմ», ինչպէս ինքն իսկ կը գրէ քանիցս,) որուն հասկցողութեանը մէջ միշտ աւելի կը յառաջդիմէ մտքի և հոգեոր փորձառութեան նոր լոյսերով, իր հանճարին մշակած աստուածաբանական մէկ գրութիւնը չէ բնաւ, այլ յայտարարութիւնը այն ճշմարտութեան, զոր, քարոզելու համար Աստուած տուած էր իրեն, այն յայտնութիւնն է աւելի, զոր իր դարձին օրը ընդունել էր Աստուծոյ: Խորապէս հետաքրքրական պարագայ մըն է որ ինքը շատ յստակ տարբերութիւն մը կ'զգայ զինքը առաքեալ դարձնող յայտնութեան և այն տեսիլքներուն միջև զորս յետոյ ունեցաւ: Առաջինին մէջ ինքն է որ երկինք կը վերանայ. միւսներուն մէջ Աստուած իրեն կ'իջնէ. ատոր համար է որ մինչդեռ այս վերջիններուն մասին քաջուելով կարծես կը խօսի, այն միւսը համարձակօրէն և ազատ սրտով կը պատմէ: Բայց ամենէն պայծառ և հզօր համոզումը զոր ունեցած է ան իր մասին՝ սա է թէ Դամասկոսի ճամբուն վրայ պարզապէս նուաճուած է ինքը վե-

րին ոյժէ մը. զորնուած՝ խորտակուած է հոն իր անկասկածիւնը. պայքարին մէջէն՝ զոր իր հոգին ժամանակէ մը ի վեր կը մզէր քրիստոնէական գաղափարին դէմ, պարտուած և տրորուած դուրս ելեր էր հոն, շնորհիւ այն խորհրդաւոր զօրութեան՝ որո՞ւն ենթարկուած կ'զգայ ա՛յլ միշտ ինքզինքը: Պէտք է անտեսել իր առաքելութեան նկարագիրը. ինքը ազատ չէր ըլլալու տարբեր քան ինչ որ եղաւ. ուրիշներ զուարթ հոգեով պատասխանեցին իրենց կոչումին. ինքը տեղի տուաւ միայն աստուածային շնորհաց ամենազօր տալի պողպանութեան. ասոր համար շնորհաց վարդապետութեան, այսինքն առանց անձնական արժանիքի և լոկ աստուածային սիրով ստացուած փրկութեան մտածումը առանցքն է իր վարդապետութեան. շրջաթայակապ, «հոգեով կապեալ» գերի մըն է ինքը. զոր ճշմարտութեան յաղթական կռիւն իր ետեւէն կը քաշէ աշխարհի մէջէն: Ա՛յլ ինք չէ որ կ'ապրի իր մէջը, այլ Դրիսաոս. ան է աղբիւրը իր դիւցազնական տաքելութեան՝ Ասիոյ և Եւրոպայի ընդմէջէն, և ուսուցման ու բարոյական կեանքին: Իր հաւատքը զգացումէ մը չէ որ բղխած է, այլ իր մէջ ապրող զօրութեան մը գիտակցութիւնն: Այդ գիտակցութիւնն է որ վկայած է իրեն թէ օրէնքը պարտուած է և այլևս անզօր՝ փրկութեան համար. թէ աստուածային ընտրութիւնը յանկուտ ի յայտ կուգայ իր ամենակարողութեամբ և բացարձակ ազատութեան նկարագրովը. թէ փրկագործութեան երկու բեկոններն են Յիսուսի մահը և յարութիւնը, մին՝ իրրեւ ջնջուած մարմնեղէն կեանք, և միւսը՝ իրրեւ վերանորոգուած հոգեղէն կեանք: Պօղոսի աստուածաբանութեան ամենէն ականաւոր և բնորոշիչ կողմն այն է որ ան թարգմանութիւնն իսկ է իր ներքին կեանքին, տրամախոհութեան և փորձառութեանց գաղափարական ձևին տակ: Երբ մարդու մը խոտալը կը տարրանայ իր մտքին ու կեանքին հետ, աստուածային գործունէութեան դաշտն է այլևս որ կը բացուի անոր առջև: Այդպէս եղաւ Պօղոսի պարագան. ատոր համար անբաղդատելի է անոր տեղն ու գերը քրիստոնէական գործի ասպարէզին մէջ:

Թ.